

УДК376.015.3.123.056.263-053.

АМБІДЕНТНІСТЬ ТА ПРОТИПРАВНІСТЬ МОТИВАЦІЙ ОСІБ З ПОРУШЕННЯМИ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ

Вовченко Ольга Анатоліївна

доктор психологічних наук,
старший науковий співробітник
відділу освіти дітей з порушеннями слуху
Інституту спеціальної педагогіки та психології
імені Миколи Ярмаченка НАПН України

Анотація: Публікація присвячена вивченню теоретичного та практичного аспекту проблеми мотиваційної сфери осіб з порушеннями психофізичного розвитку. Автором розглянуто таке складне порушення як амбідентність та протиправна мотивація. Окреслено внутрішні і зовнішні чинники, що призводять до подібних порушень мотиваційної сфери. Проаналізовано деякі особливості запобігання та превенції даного порушення мотивів у особистості.

Ключові слова: особистість з порушеннями психофізичного розвитку, мотив, мотиваційна сфера, амбідентність, мотиваційне роздвоєння, протиправна мотивація.

Мотивація є об'єктом пильної уваги психологів у зв'язку з її основною властивістю спонукати людину до дії, роз'яснювати причини здійснення її вчинків. Сучасна концепція сталого розвитку заперечує застосовані раніше критерії періодизації історії, поширений підхід до логіки історичного процесу, за яким поштовхом початку якісно нової епохи вважався розвиток засобів виробництва (знарядь праці, джерел енергії, технологій тощо). Новий підхід до періодизації історії та її оцінки виходить із визнання першості духовно-морального, суспільного початку розвитку людства, а також з основ усвідомлення потреб людини, її мотиваційно-сміслової детермінації. Відтак, на першому плані вивчення детермінації поведінки особистості виходить проблема усвідомленості нею мотивів своєї поведінки.

Таким чином, проблема усвідомленості мотивів багатоаспектна – це усвідомлення (відчуттів, переживань), розуміння та обмірковування, які можуть бути більш-менш повними, через що і виявляються моменти усвідомленої та неусвідомленої, обдуманної та необдуманної поведінки, соціально сприйнятних мотивів чи асоціальних.

Причини, що зумовлюють суперечливість поглядів усвідомленість чи неусвідомленість мотивів, може бути кілька. По-перше, прийняття за мотив різних феноменів, таких як схильність, потяг, установка, які погано або зовсім не усвідомлюються, веде до того, що мотив, у такої особистості стає неусвідомленим або слабоусвідомлюваним. З іншого боку, якщо взяти за мотив мету та засоби її досягнення, тоді мотив може бути лише усвідомленим. Насправді ж у мотиві, як складному багатокомпонентному понятті, явищі тісно об'єднані ці дві сторони й у цілому, структура мотиву неспроможна залишатися повністю неусвідомлюваною навіть під час імпульсивних дій [1].

Однак навіть усвідомлення окремих компонентів мотиву не забезпечує розуміння його як підстави вчинку чи дії. Для цього особистості необхідно проаналізувати здійснене, бажане, усвідомлене та привести до спільного об'єднуючого фактору. Відсутність необхідності заглиблюватися в такий внутрішньо особистісний аналіз при певній очевидній ситуації, що здається людині, підміна у свідомості індивіда однієї причини її поведінки на іншу, крім того, відсутність бажання осягнути істину свого вчинку може призвести до того, що на поверхні свідомості сформується не дійсно актуальна і вирішальна, а інша, більш комфортна, не травмуюча подія чи мотив, що виправдовує вчинок людини [2]. О. Леонт'єв зазначав, що функція мотивів, розглянутих із боку свідомості через те, що вони оцінюють життєве значення суб'єкта об'єктивних обставин та дій у цих обставинах, надають їм особистісний сенс [3].

Наукові дебати про сутність протиправної мотивації ще з кінця XIX-XX ст. дозволили розглянути процесуальність мотивації, зв'язок останньої з швидкістю і ритмами розгортання соціального простору, перебігу соціального

часу, за якими слідував соціальний колапс, ліквідація наслідків якого вимагали граничного напруження зусиль не тільки з боку суспільства, але і виходили з-під контролю самого порушника з його негативних намірів.

Причини протиправної мотивації є суперечливими. Одні психологи віддають перевагу визначній ролі внутрішніх механізмів, відповідальних за дії індивіда; інші знаходять причини у зовнішніх стимулах, які впливають від оточення навколишнього середовища; треті вивчають основні мотиви як такі, що є вродженими і які – набутими; четверті досліджують питання про те, чи служить мотивація для орієнтування діяльності індивіда з метою досягнення певної мети або просто є джерелом енергії для поведінкових актів, що визначаються іншими факторами, такими, наприклад, як звичка; п'яті акцентують увагу на несвідомих причинах негативної мотивації тощо.

Розбіжність мотиву та мотивування може бути викликано й іншими причинами, зокрема, прагненням приховати дійсні мотиви своїх дій. Наприклад, прагненням уникнути несприятливих наслідків та іншими спонуканнями. Але не обов'язково це матиме свідомий характер. Існуючі наукові погляди дозволяють припустити, що індивід може керуватися неусвідомлюваними причинами, виявити які одне із завдань представника психологічної служби. Розкрити будь-які розбіжності, а тим самим наблизитися до мети сутності амбідентності. Амбідентність – це подвійність та розбіжність мотивації особистості, що може призводити до протиправної мотивації [4].

Роль соціуму також важлива в генезі амбідентності та протиправної мотивації, як мікросередовище, так і суспільство в цілому. Розбіжність між мріями, очікуваннями та реальною дійсністю в психології особистості може бути причиною спочатку роздвоєння мотивів, потім мотивації, а з часом – активацією протиправної мотивації.

Зазначені зовнішні та внутрішні (суб'єктивні) причини протиправної мотивації знаходять для себе підґрунтя у таких психічних станах та процесах, як стійка фрустрація, туга, зневіра, пригніченість, відчуття безвиході, самотність тощо.

Із вище означеного можна зробити висновок, що на причинами порушення мотиваційної сфери особистості з порушеннями психофізичного розвитку можуть бути як об'єктивні, так і суб'єктивні фактори. Об'єктивні – це штучно створена спільність різних категорій осіб з порушеннями психофізичного розвитку, низький рівень матеріальних, духовних та інших благ, характер відносин з іншими людьми (особливості виховання в родині, сімейні принципи), обсяг неформальної влади, нерідко недбалість представників психологічної служби, вступ до угруповань із злочинних субкультур. Суб'єктивні – це відсутність близьких родинних довірчих відносин, низький рівень моральності та культурно-моральних потреб, спотворене уявлення про ідеали, інтереси, помилкова система ціннісних орієнтацій, наявність різних комбінацій акцентуацій характеру.

Таким чином, особлива роль та значення у структурі амбідентної та протиправної мотивації належить категорії «сміслові структури». Науково-теоретичне підтвердження такого твердження можна знайти у роботах Ф. Бассіна, Н. Добриніна, О. Запорожця, В. Мясичева, С. Рубінштейна та інших. Аналіз значень і смислів як «утворюючих» індивідуальну свідомість, введення головного мотиваційного розрізнення на мотиви-стимули і смислоутворюючі мотиви, підкреслення нерозривного зв'язку сенсу і мотиву, вказівку на залежність афективного життя особистості від мотиваційної динаміки – це лише деякі із основних положень концепції О. Леонтьєва, які є відправними пунктами у контексті цієї проблеми [3], [5].

Суперечності або амбідентність мотивації осіб з порушеннями психофізичного розвитку виражаються у непередбачуваності результатів діяльності особистості. Людина, за своєю природою, не в змозі передбачити той чи інший результат власних вчинків та реакцію на них соціуму. Поведінка такої особистості (з порушеннями амбідентності / роздвоєнням мотивації) характеризується тим, що індивід нерідко перебуває під впливом протиріч між вимогами ситуації, що вказує йому діяти певним чином, та намірами, частково чи цілком несумісними із попередніми вимогами, легковажним прагненням

будь-що досягти поставленої мети. Існують також інші протиріччя. Наприклад, протиріччя між потребами та можливостями їх задоволення, між словом та ділом. Усі перелічені протиріччя належать, переважно, до зовнішніх факторів амбідентної та протиправної мотивації. Але існують і внутрішні фактори.

Важливо підкреслити, що багатство мотиваційної сфери проявляється у різноманітності взаємодоповнюваності мотивів. Взаємодіючи між собою, вони посилюють або послаблюють один одного, вступають у взаємні протиріччя, результатом чого може стати будь-яка непередбачувана поведінка як позитивного, так і негативного характеру).

До внутрішніх причин амбідентної та протиправної мотивації можна віднести конфлікт між цілями та засобами їх досягнення. Наявність зазначеного конфлікту може призвести до аномічної напруги, фрустрації та пошуку незаконних способів реалізації своїх цілей, бажань тощо. Іншим внутрішнім суперечливим фактором є конфлікт між цілями та результатом. Особистість з порушеннями психофізичного розвитку, через свій атиповий розвиток, часом, однозначно не може передбачити реакцію на свої дії, лише здійснивши те чи інше діяння, вона може з реакції соціуму зробити однозначний висновок щодо результату свого вчинку. Так, результат може бути абсолютно протилежним до тих позитивних чи добрих цілей, які ставила перед собою особистість. Варто наголосити, що повторення подібних протиріч, неспівпадінь бажаної реакції з дійсним результатом призводить до закріплення нейронних зв'язків, як наслідок, поведінки і перетворюється на звичний спосіб життєдіяльності.

Таким чином, амбідентна та протиправна мотивація виступають як складний та багатовимірний процес, результатом якого є подальша руйнація особистості з порушеннями психофізичного розвитку. Підсумовуючи, слід зазначити, що проблема формування мотиваційно-сислової сфери, незважаючи на актуальність, залишається дискусійною та недостатньо вивченою. У вітчизняній, так і в зарубіжній літературі. На сьогодні ще й досі здійснюються спроби визначення кола питань, що стосуються цієї проблеми та спроби вивчення окремих сторін сислової сфери особистості, таких як

амбідентність, протиправність мотиву, розірваність мотивів, дуальність мотиваційного розвитку тощо. У силу складного характеру поведінкових особливостей осіб з порушеннями психофізичного розвитку, їх попередження та подолання вимагає добре організованої системи психологічних, педагогічних та соціальних впливів, що спиратиметься на добре організовану теоретично-наукову базу та практичну модель психологічної корекції механізмів мотиваційно-сислової детермінації діяльності осіб з порушеннями психофізичного розвитку, загалом їх психологічного супроводу та психологічної допомоги.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Братусь В. Аномалии личности. Москва: Мысль, 1988
2. Жбанов Ю. Міжособистісне спілкування дітей та підлітків з порушеннями когнітивного розвитку. Рівне: Коло, 2016. 238 с.
3. Леонтьев А. Проблемы развития психики. Москва: Мысль, 1959. 495 с.
4. Собчик Н. Методы портретных выборов – адаптированный тест Сонди. Санкт Петербург: Речь, 2013. 125 с.
5. Коломієць Н. Аномальна психологія: дитячий аспект. Львів: Левеня, 2011. 226 с.